

TÜRK EDEBİYATINDA KİMLİK MESELESİ ÜZERİNE BAZI DİKKATLER

Abdullah UÇMAN*

ÖZ

Türk edebiyatında kimlik meselesi, Tanzimat'tan bugüne kadar hemen her fırsatta gündeme gelen, zaman zaman değişik çevrelerde konuşulup tartışılan, fakat henüz tam anlamıyla bir çözüme kavuşturulmamış önemli bir konudur. Kimlik denilince öncelikle aidiyet konusu akla gelmektedir. Sosyal, siyasal, kültürel ve edebî hayatımızda önemli bir dönüm noktası teşkil eden Tanzimat'tan önceki döneme ait divan edebiyatının mahiyeti, estetik anlayışı iyice bilinmeden, Tanzimat'tan sonra Batı tesirindeki Türk edebiyatının esas hedefinin ne olduğu anlaşılmadan bu konunun çözümlenmesi mümkün görünmemektedir. Bu konuyu ele alırken mutlaka Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı ve düşünce dünyasının önde gelen isimlerinden Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabri Ülgener, Kemal Tahir, Nurettin Topçu, Cemil Meriç, Mehmet Kaplan, Erol Güngör ve Hilmi Yavuz gibi şahsiyetlerin söz konusu kimlik meselesi etrafındaki görüşlerinin dikkate alınması gerekir. Bu makalede özellikle Avrupa Birliği'ne girmeye hazırladığımız bugünlerde kimlik meselesi üzerinde durulurken nelere dikkat edilmesi, tarihsel süreç de göz önünde tutularak kimliği oluşturan belli başlı hususların neler olduğu veya olması gerektiği noktaları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türk edebiyatı, kimlik, kültürel değerler, medeniyet

SOME PERSPECTIVES ON IDENTITY IN TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

The issue of identity in Turkish literature is an important subject to be discussed in various circles from Tanzimat to the present day, but has not yet been completely resolved. The notion of identity firstly bring to mind the idea of belonging. Tanzimat is an important turning point in our social, political, cultural and literary life. Therefore it is not possible to solve this subject without knowing the nature and aesthetic of the classic literature which is belonging to the previous turn of the Tanzimat and understanding what the main aim of the Turkish literature in Western influence is. While addressing this subject, personalities such as Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabri Ülgener, Kemal Tahir, Nurettin Topçu, Cemil Meriç, Mehmet Kaplan, Erol Güngör and Hilmi Yavuz, who are prominent figures of the Republican period Turkish literature and thought World, and their ideas must be considered. In this article, especially these days which we are prepared to enter the European Union, we are paying attention to the issue of identity while considering the historical process and what are the main points that constitute identity.

Keywords: Turkish literature, identity, cultural values, civilization

---

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abduhucman@yahoo.com

18 yaşında Avrupa'ya kaçan, dokuz yıl Paris'te kalan ve orada kaldığı süre içinde Batı kültür ve edebiyatı ile birlikte Türk kültür ve edebiyatına gerçek anlamda vâkıf olan Yahya Kemal, 1912 yılında memlekete geri döndüğü zaman kendisine şu soruları sorar: “Millet olarak biz kimiz ve neyiz? Nereden geldik, nereye gidiyoruz? Bize lâzım olan nedir?” İşte Yahya Kemal'in bu tarihten başlayarak 1958 yılında ölümüne kadar Türk edebiyatında gerçekleştirmiş olduğu yenilikler, hep bu soruların cevapları etrafındadır.

Bunun için, artık 2000'li yıllarda yaşayan ve Avrupa Birliği'ne girmek suretiyle resmen Batılı olmaya hazırlandığımız şu günlerde millet olarak kendimize aynı soruları sorduğumuz zaman bunlara vereceğimiz isabetli cevaplar Türk edebiyatında kimlik tespitinde bize yol gösterecektir.

Kimlik tespiti için önce kendimizi, yani kendi edebiyatımızı, edebiyat tarihimizde adları derhal hatırlanıveren, bir devre damga vurmuş şahsiyetleri ve onları diğerlerinden ayıran belli başlı özellikleri belirlemeliyiz. Meselâ Namık Kemal'i Ziya Paşa'dan, Ahmet Midhat Efendi'yi Halid Ziya'dan, Muallim Naci'yi Tefik Fikret'ten, Fikret'i Mehmed Âkif'ten, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı Peyami Safa'dan farklı yapan, Halide Edib'i Yakup Kadri'den veya Reşat Nuri'den, Âsaf Hâlet Çelebi'yi Orhan Veli'den ayıran şeyler nedir? Dili mi, üslûbu mu yoksa eserlerinde ele alıp işlediği konular mı? Hayata, insanlara ve çevreye bakış tarzları mı? Öncelikle bu şahsiyetleri edebiyat tarihine mal eden özellikler nelerdir, bunları belirlemeliyiz.

Bilindiği gibi Tanzimat'tan önceki yıllarda edebiyat ve toplum hayatımızdaki bütünlük ve tamlık Tanzimat'tan sonraki yıllarda giderek kaybolur ve bir ikilik meydana gelir. Daha yaygın bir ifadeyle “medeniyet krizi” denilen problem ortaya çıkar: “O mu doğru, bu mu?”, “Sağa mı sapacağız, sola mı?”, “Eski mi iyidir, yoksa yeni mi?”, “Doğulu mu kalmalıyız yoksa Batılı mı olmalıyız?” şeklinde tercih konusunda şüpheye düşüldüğü anda kriz doğar.

İşte Ahmet Hamdi Tanpınar'ın; “Modern Türk edebiyatı bir medeniyet kriziyle başlar!”¹ tespiti, bu bakımdan son derece isabetli bir yaklaşımdır.

Eskiden beri varlığını sürdüren ancak kendi şartları içinde estetik bir bütünlük ve değer taşıyan divan edebiyatı, XVIII. yüzyılın sonlarında Şeyh Galib'le son büyük şarkısını söylediikten sonra XIX. yüzyılda Encümen-i Şuarâ topluluğu ile artık büyük ölçüde ömrünü tamamlar.² XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yüzünü tamamen Batı'ya çeviren Türk edebiyatı, giderek “halis edebiyat” olma özelliğini kaybeder ve bütünüyle devrin sosyal, siyasal ve ideolojik meseleleriyle iç içe hallühamur olur; öyle ki bu devre ait bir kısım eserlerde zaman zaman edebiyat nerede başlar nerede biter, ideoloji nerede başlar nerede biter, birbirinden ayırt etmek imkânsız hâle gelir.

Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatına, örnek aldığımız Batı edebiyatlarından roman ve tiyatro gibi yeni türlerle birlikte yeni konular ve yeni problemler de girer.

1859 yılında Şinasi'nin klasik ve romantik Fransız şairlerinden yaptığı bir kısım çevirilerden meydana gelen *Tercüme-i Manzûme* ile başlayan bu yeni dönemde artık şiirin konusu iyiden iyiye köklü bir biçimde değişir. Konumu gereği

¹ *Edebiyat Üzerine Makaleler* (haz. Zeynep Kerman), İstanbul 1969, s.102.

² M. Kayahan Özgül, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*, Ankara 2012.

etliye sütlüye pek karışmayan divan şairinin yerine entelektüel bir kimliğe sahip, devrin sosyal ve siyasal olaylarına yön vermeye çalışan, gerektiğinde iktidara ve yerleşik düzene kafa tutan aktif bir şair tipi ortaya çıkar. İşte Şinasî bu dönemde bu tarz şair tipinin ilk örneği ve ilk temsilcisidir.³

Onun, devrin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa için yazdığı kasidelerdeki⁴ nitelemeler, bütünüyle hep bu yoldadır:

*Bir itknâmedir insâna senin kânûnun
Bildirir haddini sultâna senin kânûnun⁵*

yahut:

*Şem'idir kalbimizin cân ile mal ü nâmus
Hıfz için bâd-ı sitemden olur adlin fânus⁶*

beyitlerinde, devrin padişahının bile harfiyyen uyacağına halkın huzurunda yemin ettiği Tanzimat Fermanı'nın mimarı Mustafa Reşid Paşa'ya seslenerek, onun getirdiği adalet kavramı ve kanun üstünlüğü konusunu dile getirir.

Diğer bir kasidesindeki:

*Aceb midir medeniyet resûlü dense sana,
Vücûd-ı mu'cizin eyler taassubu tahzîr.⁷*

beyti ile diğer bir kasidede yer alan:

*Sensin ol fahr-i cihân-ı medeniyet ki hemân,
Ahdini vakt-i saadet bilir ebnâ-yı zamân.⁸*

ifadeleri ile, Mustafa Reşid Paşa'yı, yeni çağın bir nevi dini olarak gördüğü "Batı medeniyetinin peygamberi"ne benzetir. Onun bir nevi mucizeyi andıran varlığının ise, Osmanlı toplumunun geri kalmasına sebep olan her türlü taassubu ortadan kaldıracığını ileri sürer. Görüldüğü gibi hak, hukuk, kanun, adalet, cehalet-medeniyet, taassup gibi devrin gündemdeki belli başlı sosyal kavramlarının konu edildiği bu örneklerle Türk şiirinde doğrudan doğruya ideolojiye dayalı yeni bir dönem başlamış olur.⁹

Şinasî'nin arkasından gelen Namık Kemal ise, hayatı boyunca ilke edindiği birtakım prensipler uğruna devrin idaresine kafa tutan, adıyla özdeşleşen hürriyet ve meşrutiyet mücadelesi uğruna hayatı sürgünlerde geçen başka bir aksiyon adamıdır. Romantik mizacı, heyecan yüklü ifade tonuyla çağdaşı şairler arasında derhal fark edilen Namık Kemal, Türk şiirinde vatan, millet, hürriyet, kanun, hak, hukuk, adalet, insanlık, yiğitlik, kahramanlık, ahlâk, yardımseverlik ve Osmanlılığın yüceltilmesi

³ Mehmet Kaplan, "Yeni Aydın Tipi: Büyük Reşid Paşa ve Şinasî", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri*, İstanbul 1985, s. 167-176; Şerif Mardin, "Tanzimat ve Aydınlar", *Makaleler 3: Türkiye'de Din ve Aydınlar*, İstanbul 1991, s. 270-271.

⁴ Buradaki alıntılar *Müntahabât-ı Eş'âr*'ın Süheyl Beken tarafından hazırlanan baskısından yapılmıştır (Ankara 1960).

⁵ "Senin kanunun, yani senin ilân ettirmiş olduğun Tanzimat Fermanı, bu ülkedeki insanlar için bir nevi özgürlük belgesidir; senin kanunun memleketi yöneten padişaha bile yetkilerinin sınırını bildirir."

⁶ "Can, namus ve mal, yani mülkiyet hakkı kalbimizin ışığıdır; bütün bunları zulüm rüzgârlarından korumak için senin adaletin ise, bir nevi fânus, yani koruyucudur."

⁷ "Sana medeniyet peygamberi denilse, çok mu tuhaf olur? Senin mucizeyi andıran varlığın, milleti her türlü taassuptan, körü körüne inanmaktan kurtarır."

⁸ "Sen medeniyet âleminin övündüğü öyle birisin ki, bugünün insanları senin yaşadığın devri bir nevi Asr-ı Saadet, yani Hz. Muhammed'in zamanı saymaktadır."

⁹ Mehmet Kaplan, "Şinasî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, C I, İstanbul 1976, s. 253-274.

gibi temalarla yeni Türk şiirinde doğrudan doğruya milliyetçi bir edebiyat çıkışı başlatır. Daha çok “Hürriyet Kasidesi”¹⁰ adıyla tanınan meşhur manzumesine:

*Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten,
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten,¹¹*

beytiyle başlayan ve bir prensip uğruna düzene başkaldırdığını ifade eden Namık Kemal,

*Eder tedvîr-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi,
Cihan titrer sebât-ı pâ-y-ı erbâb-ı metânetten.¹²*

beyti ile de, irade sahibi bir insanın dünyayı bile dize getirebileceğini söyler. Aynı manzumede:

*Ne mümkün zulm ile, bîdâd ile imhâ-yı hürriyet,
Çalış idrâki kaldır mukteditersen âdemiyetten,¹³*

derken de düşünce hürriyeti kavramını yakın tarihimizde belki de ilk defa bu kadar açık seçik bir şekilde ortaya koyar. Namık Kemal’e göre hürriyet mefhumu, şuur sahibi her insanda doğuştan gelen köklü bir olgudur ve onu hiçbir şekilde engellemek ya da ortadan kaldırmak mümkün değildir. “Hürriyet Kasidesi”nde:

*Hakîr olduysa millet şânına noksan gelir sanma,
Yere düşmekle cevher sâkit olmaz kadr ü kıymetten.¹⁴*

diyerek, Osmanlılığın bir gün elbet eski gücüne kavuşacağına inanan Namık Kemal, sadece şiirleriyle değil, roman ve özellikle tiyatro gibi diğer edebî türlerde verdiği eserleriyle de, yeni Türk edebiyatı tarihinde edebiyatın sosyalleşmesi, daha doğrusu politize olması konusunda akla ilk gelen isimlerden biridir.¹⁵

Biraz da yaşadığı devrin şartlarının tesiriyle, doğrudan doğruya aklın kudretine inanan Şinasî’nin aksine, insanı, kaderin elinde oyuncak haline gelmiş bir varlık olarak gören Ziya Paşa’nın ise, bütünüyle divan şiiri estetiğine bağlı kaldığı görülür.

“Tercî-i Bend”inde¹⁶;

*Yoktur siper bu kubbe-i firûze-fâmda,
Zerrât cümle tîr-i kazâya nişânedir.¹⁷*

diyen Ziya Paşa, İslâm düşüncesindeki Cebriyye ekolüne bağlı kalarak, insan da dahil olmak üzere, bütün varlığın kader karşısındaki mutlak aczini dile getirir.

Ziya Paşa’nın daha ziyade siyasî bir mücadele dolayısıyla Namık Kemal ve diğer Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarıyla birlikte bir süre Avrupa’da bulunması, onun da Şinasî ve Namık Kemal gibi Tanzimat devrinin çeşitli yenilikler

¹⁰ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, C. I, İstanbul 1969, s. 23-31.

¹¹ “Devrin, yürürlükte olan kanun ve nizamlarını doğruluk ve adaletten sapmış olarak gördüğümüzde, namus ve şerefimizle hükümet kapısındaki görevimizden ayrıldık.”

¹² “İrade sahibi bir insanın azim ve gayretiyle bütün âlem onun etrafında döner; metanet sahibi bir kimsenin ayak diremesiyle de cihan bile titreyebilir.”

¹³ “Zulümle, baskı ile hürriyeti ortadan kaldırmak asla mümkün değildir; elinden geliyorsa insanoğlunun düşünme kabiliyetini kaldır!”

¹⁴ “Nasıl ki kıymetli bir cevher yere düşmekle değerinden bir şey kaybetmezse, şimdi milletimiz de hakir olmakla büyüklüğünden bir şey kaybetmiş değildir.”

¹⁵ Mehmet Kaplan, “Hürriyet Kahramanı: Namık Kemal”, *Tip Tahlilleri*, s. 177-185.

¹⁶ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, C. I, s. 32-53.

¹⁷ “Bu firuze renkli gök kubbenin altında, yani yeryüzünde mevcut bütün varlığı kaza ve kader oklarına karşı koruyabilecek hiçbir siper yoktur; yani bütün varlık kaza ve kader oklarının açık hedefidir.”

gerçekleştiren şairleriyle birlikte anılmasına sebep olmuş, ancak o şekil itibariyle dönemin şiir anlayışında herhangi bir yenilik teşebbüsünde bulunmamıştır.

Bu dönemde Türk şiirinde asıl büyük ve köklü yenilikleri gerçekleştiren şair, Abdülhak Hâmid'dir.

*Şâir odur ki gûşuna sesler gelir müdâm,
Bir perdedâr-ı mutribe-i cilve-sâzdan¹⁸*

demek suretiyle ilhâma tâbi bir şair olduğunu açıklayan Abdülhak Hâmid, böylece daha çok “sosyal fayda” anlayışına dayanan Şinasî-Namık Kemal çizgisinden de büyük ölçüde ayrılmaktadır.

Yeni Türk şiirinde “metafizik bir ürperme” olarak kabul edilen *Makber*'in mensur mukaddimesinde, şiir anlayışını açıklarken, birdenbire şiiri: “En güzel, en büyük, en doğru şiir, bir hakikat-ı müdhişenin tazyiki altında hiçbir şey söyleyememektir.”¹⁹ diye açıklayan Abdülhak Hâmid, gerçekleştirdiği yenilikleri anlamayan ve şiir anlayışına yöneltilen eleştirilere de meşhur “Nâ-kâfi”²⁰ redifli manzumesiyle cevap verir. Burada:

*Evet, tarz-ı kadîm-i şi'ri bozduk, hercümerc ettik,
Nedir şi'r-i hakikî safha-i irfâna derc ettik,
Bu yolda nakd-i vakti cem'-i kuvvet birle harc ettik,
Bize gelmişti zirâ meslek-i ecdâd nâ-kâfi.²¹*

diyen Abdülhak Hâmid, hayatı boyunca daima yenilik peşinde koşmuş, “Tanzimat devrinde hakiki müceddid” sıfatını lâıykıyla hak etmiştir.²²

Batılı anlamda felsefî bir anlayışa sahip olmamakla beraber, *Garam* adlı eserinden başlayarak eşi Fatma Hanım'ın genç yaşta ölümü üzerine kaleme aldığı *Makber* ve *Ölü* adlı eserleriyle Allah, kâinat, insan, varlık-yokluk, ruh, ölüm, ebediyet-ezelîyet gibi insanlık tarihi boyunca düşünen kafaları meşgul eden felsefî sorulara cevaplar arayan Abdülhak Hâmid, zaman zaman inkâr uçurumunun kenarına kadar geldiği halde, “acz”ini dile getirmek suretiyle, uçuruma yuvarlanmaktan kurtulur.²³ “Külbe-i İştîyak”, “Kürsî-i İstiğrak” ve “Zamâne-i Âb” gibi bir kısım şiirlerinde ise *panthéiste* bir yaklaşımla Tanrı'yı tabiatta arayan Abdülhak Hâmid, eserlerinde kâinatı, insanlığı ve bütün bunların gizlediği felsefî problemleri irdelemiş, bu yönüyle de Türk edebiyatında kendisinden sonra gelen bir kısım şairlere örnek olmuştur.²⁴

Tanzimat'tan sonraki yıllarda Türk şiirinde yenileşme sürecinin tamamlanması, 1890'lı yıllardan sonra Abdülhak Hâmid'in açmış olduğu yolu adım adım takip edecek olan Servet-i Fünuncularla gerçekleşir. Türk edebiyatı tarihinde 1860'lardan beri devam etmekte olan yenileşmeyi belli ölçüde de olsa asıl hedefine

¹⁸ “Gerçek şairin kulağına devamlı olarak perde arkasından cilveli nağmeler fısıldayan sesler gelir.”

¹⁹ Abdülhak Hâmid Tarhan, *Bütün Şiirleri 2: Makber, Ölü, Hacle, Bâlâdan Bir Ses* (haz. İnci Enginün), İstanbul 1982, s. 28.

²⁰ İnci Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan*, Ankara 1986, s. 51-52.

²¹ “Evet, eskiden beri sürüp giden şiir anlayışını bozduk, yerle bir ettik; böylece hakiki şiirin ne olduğunu bu konuyu bilenlere göstermiş olduk! Bunu yapabilmek için bütün gücümüzle bütün vaktimizi harcadık, zira bizden öncekilerin şiir tarzı bize yetersiz gelmişti!”

²² Ali Nihat Tarlan, “Tanzimat Edebiyatında Hakiki Müceddit”, *Tanzimat*, İstanbul 1940, s. 597-617.

²³ Rıza Tevfik, *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyesi*, İstanbul 1334 (1918), s. 200-204.

²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2014, s. 524.

ulaştıran Servet-i Fünun hareketi, beş altı yıl gibi kısa bir sürede gerek şekil, gerekse muhteva itibarıyla Türk şiirinin büyük ölçüde Batılı bir mahiyet kazanmasında önemli bir rol oynar.

Ancak bir “yabancılaşma” psikolojisi içinde “Eskilere hiçbir şey borçlu değiliz; ne öğrendiysek garptan öğrendik!” diye övünen Servet-i Fünun nesline eleştiri ve tepkiler de çok geçmeden gelmeye başlar. Bunların ilki *Dekadanlık*²⁵ ithamıyla ortaya çıkan tartışma, diğeri de Mehmed Emin’le başlayan sade Türkçe ve hece vezni hareketidir.

Mehmed Emin’in sade Türkçe ve hece vezniyle yazdığı şiirlerini bir araya getirdiği *Türkçe Şiirler* adlı eserinin yayımlanmasıyla bir akım hüviyetini kazanan Türkçülük hareketi, bütün bir devri kapsayan en geniş ve etkili faaliyettir. Özellikle 1908’de II. Meşrutiyet’in ilânından sonra, aynı zamanda devrin hakim ideolojisi olarak da gelişme imkânı bulan Türkçülük, Türk Derneği’nin kuruluşu (1908), Selânik’te *Genç Kalemler* mecmuasında başlayan “Yeni Lisan” hareketi (1911) ve *Türk Yurdu* (1911) dergisinin çıkışıyla birlikte daha geniş bir sahaya yayılır.²⁶

II. Meşrutiyet’ten sonra Rıza Tevfik ve Ziya Gökalp’le aynı çizgide, Mehmed Âkif’le farklı bir çizgide gelişme imkânı bulan Türk şiiri, asıl, gelenekle kopardığı halkasını Yahya Kemal’le yeniden birleştirme imkânı bulacaktır.

Türk kültür ve edebiyatında gerçekleştirdiği köklü değişiklik ve yenilikler hakkında, “Ben daima bize lâzım olanı düşündüm” diyen Yahya Kemal, Tanzimat’tan sonra geçmişimizden süratle uzaklaşan kültür ve edebiyatımızın uçlarını birbirine bağlamak suretiyle bize, “inkâr ettiğimiz ve fuzulî bulduğumuz mâziye ait” birçok değer hükmünün aslî değerler olduğunu hatırlatmış ve yüzyılın başında “eski”ye ait ne varsa her şeyi “yenileştirmiş” bir büyük yol açıcı durumundadır.

Dini, hayatının sonuna kadar, milliyetimiz ve kültürümüz için vazgeçilmez bir kaynak olarak gören Yahya Kemal’e göre Türk milleti için İslâmiyet ile dil, kültür ve sanat eserlerinden meydana gelen milliyet anlayışı, aynı zamanda bizim Anadolu ve Rumeli coğrafyasında var oluş sebebimizdir; milliyet ise, kültür ve sanat eserlerinde varlığını sürdürür. İşte bu noktada Yahya Kemal dil ve edebiyatımıza yeniden bir dönüş yaptırmak suretiyle, devam zincirinin kopan halkalarını birleştirir. Onun özellikle *Eski Şiirin Rüzgârıyla* adı altında bir araya getirilen şiirlerini bu bağlamda Tanzimat’tan sonra kopan devam zincirinin halkaları olarak görmek gerekir. Ona göre, Türklüğün temel şiarı İslâmiyet’tir; İslâmiyet’in de kültürümüze getirdiği ve kendi mayasıyla yeniden yoğurup oluşturduğu belli birtakım unsurlar vardır. Yahya Kemal için Türk vatanının ve şehirlerinin silüetini teşkil eden esas vasfı, camiler, minareler, ezanlar, salâlar, kandiller, mahyalar, şadırvanlar, türbe ve tekkeler, kabristanlar, serviler, kitâbeler ve çeşmelerden meydana gelen maddî ve mânevî unsurların bütünüdür. Ona göre “Vatan, hiçbir zaman bir nazariye değil, bir topraktır. Toprak cedlerin mezarıdır, camilerin kurulduğu, ezanların okunduğu yerdir. Sanâyi-i nefise nâmına ne yapılmışsa onun sergisidir.”²⁷

²⁵ Fazıl Gökçek, *Bir Tartışmanın Hikâyesi-Dekadanlar*, İstanbul 2007.

²⁶ Abdullah Uçman, “II. Meşrutiyet’ten Sonraki Bellibaşlı Fikir ve Edebiyat Hareketleri”, *Türk Yurdu*, sayı 295, Mart 2012, s. 32-37.

²⁷ Beşir Ayvazoğlu, *Yahya Kemal-Eve Dönen Adam*, İstanbul 2008, s. 526.

“Talih bana kendi tarih ve edebiyatımızı Avrupa’da tanıma fırsatı verdi!” diyen Yahya Kemal 1912 yılında İstanbul’a döndüğü zaman, kendi kendisine sorduğu “Bize ve bizim edebiyatımıza ne lâzımdır?” sorusuyla tamamen realiteden hareket ederek Türk insanının zevkine uygun, bazılarının “sahihlik” olarak nitelediği, ama daha önce yapılanlardan farklı yeni bir şeyi gerçekleştirir. Bir kısım edebiyat tarihçilerinin “devlerin ve esatirî varlıkların başarabileceği bir iş” olarak nitelediği bu yenilik, başlıca üç noktada toplanır: 1) Şiiri en basit, gündelik kelimelerle ve hiçbir sanat oyununa başvurmadan yazmak; 2) Kelimeleri sese dönüştürmek suretiyle âhenge önem vermek; 3) Divan şiirindeki mısra güzelliği yerine bütünüün güzelliğini ön plana çıkarmak.²⁸

*

Genellikle Divan edebiyatı diye adlandırılan Tanzimat’tan önceki dönemde tezkire yazarlarının şairlik için belirledikleri bazı ölçüler vardır. Bunların başında “mevhîbe-i İlâhiye” dedikleri doğuştan sahip olunan yetenek; ikinci olarak, bu yeteneğin geliştirilmesi yolunda devrin geçerli olan ilimlerini öğrenmek, üçüncü olarak da “meşk” ya da “nazîre” denilen eskileri taklit gelmektedir. Evet biz millet olarak şair bir milletiz, ama halis şiir, öyle zannedildiği kadar basit bir meşgale değil, tam aksine edebiyatın en güç, en meşakkatli, oldukça çileli bir alanıdır.

Makber gibi muhteşem bir eseri kırk gün gibi kısa bir zamanda yazan ve bir devirde “Şâir-i âzam” diye anılan Abdülhak Hâmid bile bu gün unutulmaya yüz tutmuştur. Bunun için asırlar ötesinden bize seslenen Yunus Emre gibi, Karacaoğlan gibi, Fuzulî gibi, Dertli gibi, Emrah gibi, Pîr Sultan Abdal gibi,

Âvâzeyi bu âleme Dâvud gibi sal,

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

diyen Bâkî gibi, Nedim gibi, Şeyh Galib gibi ses verebilmenin sırlarını öğrenmek gerekir.

Bu konuda Tanpınar’ın dediği gibi acımasız olan zamana karşı ancak kökü derinlerde olan yani geçmişten bir şeyler alan sanat eserleri karşı koyabilir!

Herkesin bildiği bir hadisedir: Mütareke yıllarında, Yahya Kemal’in Türk şiirinde gerçekleştirmek istediği şeyi tam olarak kavrayamayan Ziya Gökalp ona:

Harâbisin harâbâtî değilsin

Kökün mâzîdedir âtî değilsin!

deyince; Yahya Kemal de buna karşılık:

Ne harâbî, ne harâbâtîyim

Kökü mâzîde olan âtîyim

cevabını verir. Tanpınar’ın da bu konuda: “Yenilik getiren her sanatkârda daima eskiye bakan bir taraf vardır. Mâziyi inkâr ettiğimiz an sanat kendiliğinden durur.” der.

Bu durumda kimlik tespitinde ikinci husus, edebiyatın her alanında kalıcı olabilmemesinin sırlarını keşfedebilmektir.

²⁸ M. Orhan Okay, “Yahya Kemal’de Şiir Dilinin Oluşumu”, *Hayal Şiir-Yahya Kemal Beyatlı Şiiri Üzerine Makaleler*, İstanbul 2008, s. 84-85.

Ahmet Hamdi Tanpınar 1938 yılında yayımlanan “Kendimizin Peşinde”²⁹ adlı son derece önemli bir yazısında, Tanzimat’tan sonra sanat, teknik ve tehlikeli bir biçimde zevk alanlarında ortaya çıkan Batılılaşma çabalarıyla kendi kültürel değerlerimizden uzaklaşmayı, kalabalık bir cadde ortasında hafızasını kaybetmiş bir adamın vaziyetine benzetir.

Burada, “Edebiyatımızda her şey var, fakat kendi üzerimizde konuşma yok (...). Kendi kendimiz üzerinde ve hattâ hiçbir şey üzerinde rahat rahat konuşmuyoruz”, “Büyük garp musikisinin yanına konulabilecek yegâne büyük musiki an’anesine sahip olan millet biziz. Fakat bundan haberdar değilmiş gibi gözükmekte son derece musırıız” diye şikâyet eden yazar, geçmişinde Fuzulî’yi, Nef’î’yi, Nâilî’yi, Nedim’i, İtrî’yi ve Dede Efendi’yi yetiştirmiş bir milletin yeni bir kıt’ayı keşfeder gibi bunları mutlaka keşfetmesi gerektiğini vurgular ve “Bunu er geç yapmaya mecburuz!” der.³⁰

Yenileşme adına “geçmiş”e ait ne varsa her şeyin inkâr edildiği bir sırada Tanpınar’ın şiirde, musikide ve mimaride eskiden, yani küllerimizden yeniden doğmamızı istemesi son derece ilgi çekicidir.

Aynı şekilde 70’li yıllarda Attilâ İlhan da *Hangi Batı?*³¹ adlı kitabında Batı’nın Leonardo Vinci’sine mukabil bizim de Mimar Sinan’ımız olduğunu, Batı’nın Mozart ve Beethoven’ine karşılık bizim de İtrî’miz ve Dede Efendi’miz olduğunu, klasik Batı şiirine mukabil bizim de yegâne orijinal şiirimizin divan şiiri olduğunu dile getirmiş, böyle bir teklifi yadırgayan çevreler tarafından âdeta taş tutulmuştu.

Bu durumda kimlik tespitinde üçüncü husus, geçmiş kültür ve edebiyatla olan ilişkimizi bir şekilde sürdürmek gerektiğidir.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan zaman zaman hem derslerinde hem de bir kısım yazılarında ilkokuldan itibaren çocuklarımıza ortaklaşa okutacağımız, küçük yaştan itibaren Türk kimliği kazandıracak on tane ortak kitabımız olmadığını dile getirirdi. İşte biraz da bu eksikliği telâfi maksadıyla 70’li yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1000 Temel Eser adı altında bir seri eserin hazırlanmasına ve yayımına başlandı. Ancak, son derece iyi niyetle başlayan bu teşebbüs uzun sürmedi ve siyasî iktidarın değişmesiyle birlikte, bu seri de 66. kitapla birlikte son buldu. Aynı teşebbüs Tercüman 1001 Temel Eser adı altında bir süre daha sürdürülmeye çalışıldıysa da, bu iyi niyetli teşebbüs de 100’lü rakamlarda kaldı. Aynı şekilde 2000’li yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı’nın doğrudan doğruya orta öğretim öğrencileri için tavsiye mahiyetinde 100 Temel Eser teşebbüsü de, çeşitli sebeplerle, amacına ulaşamadı.

Bu doğrultuda Tanpınar’ın *Huzur* romanının kahramanı Mümtaz da, romanın bir yerinde: “Bugün Türkiye’de nesillerin beraberce okuyacağı beş kitap bulamayız!”³² derken, memlekette yaşanan kültür buhranına işaret eder.

2014 yılında *Notos* dergisi “Türk Edebiyatının Klasikleri Nelerdir?” başlığıyla bir soruşturma düzenledi. Soruşturmaya cevap vermesi istenen 100 kişi

²⁹ *Bugün*, sayı 12, 14 İlk Teşrin 1938, s. 2-6; *Mücevherlerin Sırrı* (haz. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), İstanbul 2002, s. 54-58.

³⁰ *Mücevherlerin Sırrı*, s. 57.

³¹ *Hangi Batı?*, Ankara 1972, s. 72-73.

³² *Huzur*, İstanbul 1949, s. 242.

arasında ben de vardım; 40 kitaptan meydana gelen bu Türk klasikleri listesine benim sunduğum isimlerden sadece beş eser, *Dede Korkut Kitabı*, *Yunus Emre Divanı*, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, *Hüsn ü Aşk* ve *Kendi Gök Kubbemiz* girebildi; ne *Mevlid*, ne *Leylâ ile Mecnun*, ne *Makber*, ne *Safahat*, ne de *Beş Şehir* girebildi! Şaşılacak şeydir; ilk sırada Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'inin yer aldığı bu listenin ilk beş kitabı arasına Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna*'sı da girmişti!

Demek ki kimlik tespitinde dördüncü husus, ortak kültürel değerlerin neler olduğu veya olması gerektiği ya da ortak kültür eserlerine duyulan ihtiyaçtır.

Müslüman Anadolu ve Rumeli halkının asırlardan beri benimsediği Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i, aslında peygamberimiz Hz. Muhammed'in doğumu münasebetiyle mesnevi tarzında ve aruzun "Fâilâtün Fâilâtün Fâilün" kalıbıyla kaleme alınmış edebî bir eserdir. Başta, Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü olan *Mevlid* ile Regâib, Miraç ve Berat kandilleriyle Kadir geceleri başta olmak üzere şehitlerin ve din büyüklerinin ruhlarını ta'ziz etmek; doğum, ölüm, nikâh, sünnet, hac farızasını edâ etme veya çeşitli adaklar, *Mevlid* okunması için birer vesile teşkil etmektedir. Yani Süleyman Çelebi'nin bu eseri artık edebiyat tarihlerinde yer alan bir eser olmanın çok ötesinde, gündelik hayatımızın bir parçası hâline gelmiş durumdadır. Daha sonraki tarihlerde başka mevlidler de kaleme alınmış olduğu halde, bunların hiçbiri Süleyman Çelebi'nin eseri ölçüsünde toplumsal hâfizayı etkileyebilmiş değildir.

İşte, söz konusu bu *Mevlid* örneğinden hareket edersek, A. H. Tanpınar'ın medeniyet tarifinin belli bir anlam kazandığını görürüz.

Tanpınar'a göre bir medeniyet her şeyden önce "derin bir mâziden gelen bir kültür yığılması ve bir kültür toplanması"dır.³³ Medeniyet, aynı zamanda, bütünlük ve süreklilik demektir. Tanpınar, zaman içinde, özellikle Anadolu'nun Orta Asya bozkırlarından gelen atalarımız tarafından vatan hâline getirilmesinden sonraki süreçte Türk kültürünün esas itibarıyla bir devam ve bütünlük fikrine dayandığı, ancak Tanzimat'tan sonra bunun kaybolduğu kanaatinde. Batılılaşmanın Türk toplumunun hayat tarzında meydana getirdiği değişme, ona göre işte bu "devam ve bütünlük fikri"nin kaybolmasıyla kendini gösterir.

Medeniyet ve kültür değişmesini Türk toplumunun en büyük meselesi olarak gören Tanpınar, "Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan"³⁴ adlı makalesinde bu konuyu bütün boyutlarıyla ele alır ve mâzi ile kopan zincirin halkalarını gecikerek de olsa bir yerde ekleyip "devam zinciri"ni sağlayamadığımız sürece kimlik problemimizin halledilemeyeceğini ifade eder. Türk toplumunda aşağı yukarı iki yüz yıldan beri tartışılmakta olan meselelerin başında gelen "Mâzi ile nerede ve nasıl anlaşacağız?" sorusuna hâlâ tatmin edici bir cevap verilememiştir. Tanpınar *Beş Şehir* adlı eserinin önsözünde, "Mâzi daima mevcuttur, kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an barışmaya ve hesaplaşmaya mecburuz." der.³⁵

Böylece kimlik tespitinde beşinci husus olarak, edebiyat ve kültür hayatında sürekliliğin sağlanması gerekliliği ortaya çıkar.

*

³³ *Yaşadığım Gibi* (haz. Birol Emil), İstanbul 1970, s. 181.

³⁴ *Yaşadığım Gibi*, s. 26-27.

³⁵ *Beş Şehir*, İstanbul 1976, s. 8.

Gençlerin, şiirde gerçekten bir yenilik, bir orijinallik yapmak, daha doğrusu edebiyat otoritelerine kendilerini kabul ettirmek gibi ciddi bir niyetleri varsa, mutlaka geçmişte şiir alanında aşılın merhalelerden haberdar olmaları gerekir. Yani, dil, üslup ve işlediği konular dolayısıyla anlaşılması pek de kolay olmayan bir hazine değerindeki divan şiiri bir yana, hiç değilse Cumhuriyet'ten sonraki Türk şiirindeki merhaleleri dikkatle gözden geçirmeleri; sadece Yahya Kemal, Ahmet Haşım, Necip Fazıl ya da Cahit Sıtkı ve Orhan Veli gibi hemen hatırlanıveren şairleri değil, onlarla beraber, onlara nazaran biraz daha kıyıda köşede kalmış bir Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, Ahmet Muhip Dıranas'ı, Ahmet Kutsi Tecer'i, Ziya Osman Saba'yı, Behçet Necatigil'i, Celâl Sılay'ı, Özdemir Âsaf'ı ve Âsaf Hâlet Çelebi'nin şiirlerini de iyice okumaları ve onların yaptıklarından farklı şeyler yapmaya çalışmaları gerekir. Yoksa, bir süre sonra Necatigil'in "Şairler Mezarlığı" dediği mezarlıkta kaybolup giderler.

*

Bugün Türkiye'de farklı üniversitelerde eğitim gören gençler arasında Ziya Gökalp, Hüseyin Rahmi, Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Falih Rıfki, Faruk Nafiz, Memduh Şevket, Refik Halid, Yahya Kemal, Ahmet Haşım, Peyami Safa, Ahmet Kutsi, Ahmet Muhip Dıranas, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl, Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Tarık Buğra adlarını duymayan ve eserlerini okumamış hiç kimsenin bulunmaması gerekir. Bence, entelektüel bir kimliğe sahip olabilmenin en basit ölçüsü de, mensup olduğu milletin tarih boyunca yetiştirmiş olduğu değerleri tanımaktır.

Türk edebiyatı Yunus Emre'den Yahya Kemal'e, Fuzulî'den Ahmet Haşım'e, Ahmet Midhat Efendi'den Orhan Pamuk'a, Taşlıcalı Yahya'dan Edip Cansever'e, Mihrî Hatun'dan Adalet Ağaoğlu'na, Abdülhak Hâmid'den Elif Şafak'a, Şeyh Galib'den Sezai Karakoç'a, Bâkî'den Behçet Necatigil'e, A. H. Tanpınar'dan İhsan Oktay Anar'a, Haldun Taner'e, Sâmiha Ayverdi'den, Safiye Erol'dan Tomris Uyar'a, Necati Bey'den Cemal Süreya'ya, Turgut Uyar'a, Âsaf Hâlet Çelebi'den Hilmi Yavuz'a, Nâzım Hikmet'ten İsmet Özel'e, Selim İleri'ye ve Mustafa Kutlu'ya kadar oldukça geniş bir yelpazede olağanüstü bir zenginliğe sahiptir. Hem dünyanın diğer milletlerinin edebiyatlarıyla birlikte hem de kendi edebiyatımızın çeşitliliği içinde, tarih, coğrafya ve medeniyetlerin birlikteliği ve farklılığı zamanla adları zikredilen şair ve yazarlar tarafından kelimelere dökülmüş ve sayfalara yansımıştır. İşte bunun sırlarını araştırmak, var oluşumuzdan ve kimliğimizden birtakım ip uçları bulmak isteyenler için Türk edebiyatı şiir, hikâye, roman, tiyatro ve deneme dahil olmak üzere, bütün türleriyle kolay kolay bitip tükenmez, son derece zengin bir hazine hâlinde önümüzde durmaktadır.

KAYNAKÇA

- AYVAZOĞLU, Beşir, *Yahya Kemal-Eve Dönen Adam*, İstanbul, 2008.
ENGİNÜN, İnci, *Abdülhak Hâmid Tarhan*, Ankara, 1986.
GÖKÇEK, Fazıl, *Bir Tartışmanın Hikâyesi-Dekadanlar*, İstanbul, 2007.
İLHAN, Attilâ, *Hangi Batı?*, Ankara, 1972.
KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri*, C.I, İstanbul, 1969.

- KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri*, İstanbul, 1985.
- KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, C. 1, İstanbul 1976.
- MARDİN, Şerif, *Makaleler 3: Türkiye'de Din ve Aydınlar*, İstanbul, 1991.
- OKAY, M. Orhan, *Hayal Şiir-Yahya Kemal Beyatlı Şiiri Üzerine Makaleler*, İstanbul, 2008.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuara*, Ankara, 2012.
- Tanzimat*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1940.
- RIZA TEVFİK, *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi*, İstanbul, 1334/1918;
- ŞİNASÎ, *Müntahabât-ı Eş'âr* (haz. Süheyl Beken), Ankara, 1960.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 2014.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, İstanbul 1976.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler* (haz. Zeynep Kerman), İstanbul, 1969.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Huzur*, İstanbul, 1949.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Mücevherlerin Sırrı* (haz. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), İstanbul, 2002.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi* (haz. Birol Emil), İstanbul, 1970.
- TARHAN, Abdülhak Hâmid, *Bütün Şiirleri 2-Makber, Ölü, Hacle* (haz. İnci Enginün), İstanbul, 1982.